

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АБУ РАЙҲОН БЕРУНИЙ НОМИДАГИ
ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ

ХОЖА УБАЙДУЛЛОҲ АҲРОР

РИСОЛАИ ВОЛИДИЙЯ

(ОТАГА АТАЛГАН РИСОЛА)

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2004

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор (1404-1490) Марказий Осиё маданияти тарихида ўздан ўчмас из қолдирган йирик мутасаввиף олим ва тасаввуфга оид бир қанча асарлар муаллифидир. «Рисолаи волидийя» асари ҳам буюк зот қаламига мансуб бўлиб, олим бу рисолаи ўз отаси Хожа Маҳмуднинг илтимосига кўра унга атаб ёзган. Рисола биринчи марта ўзбек тилида нашр этилмоқда.

Мазкур рисола Хожа Аҳрори Валӣ таваллудининг муборақ 600 йиллигига муносиб армуғондир.

Масъул муҳаррир ва
сўз боши муаллифи:

Баҳром АБДУҲАЛИМОВ,
тарих фанлари доктори

Форс тилидан таржима,
сўз боши ҳамда изоҳ
муаллифлари:

Маҳмуд ҲАСАНИЙ,
Дилора РАЖАБОВА

Тақризчилар

Сурайё КАРИМОВА,
тарих фанлари доктори

Мавжуда РАЗЗОҚОВА,
тарих фанлари номзоди

ISBN 5-633-01604-1

© Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор. «Рисолаи волидийя» (Отага аталган рисола), «Янги аср авлоди», 2004 йил.

УЛУҒ ТҮЙГА ТУҒФА

Марказий Осиё олимлари ўрта аср дунёвий ва диний билимлари ривожига улкан ҳисса қўшганлар. Мустақиллик шарофати туфайли улар ёзиб қолдирган меросни янгитдан ўрганиш имконияти яратилди. Кейинги йилларда мамлакатимизда Имом ат-Термизий, Аҳмад ал-Фарғоний, Бурҳониддин ал-Марғиёний, Абу Мансур ал-Мотуридий, Абдуҳолиқ Ғиждувоний каби мутафаккирлар асарларини ўрганиш ва нашр қилиш борасида эътиборга молик ишлар амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Хожя Аҳрори Валий таваллудининг 600 йиллигини нишонлаш тўғрисидаги» қарори айни шу борадаги саъй-ҳаракатларнинг манتيқий давоми ҳисобланади.

Хожя Аҳрори Валий ўзининг ақл-заковати, илми, иқтидори билан ўз даврида тинчлик ва аҳилликни сақлаш, муқаддас ислом дини ва фалсафаси, нақшбандия тариқатининг ривожига катта ҳисса қўшган.

Халқнинг фаровон ҳаёти йўлидаги амаллари ва подшоҳларни ўзаро келиштириш борасидаги интилишлари у зотнинг юрт ва халқ манфаатлари йўлида заҳмат чеккан пиру-муришлардан бўлганидан далолат беради.

Ўз Р Ф А Шарқишунослик институти хазинасидаги улкан мероснинг бир қисмини, тасаввуфга, хусусан, Хожя Аҳрори Валий қаламига оид асарлар ташкил этади. Институт ходимлари аجدодларимиз ҳаёти ва фаолиятини ўрганиш, улар қолдирган меросни ҳолисона талқин ва тадқиқ қилиш борасида тинмай изланишлар олиб бормоқдалар.

Хожа Аҳрори Валийнинг «Рисолаи Волидиййа» рисоласи институт хазинасида кўп йиллардан бери ўрганилмай келинган асарлардан эди. Тариқат йўлига кирган кишининг ахлоқига оид тушунчаларни берувчи бу китобга ўз вақтида Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоийдек мутафаккирлар юксак баҳо беришган. Заҳриддин Муҳаммад Бобир эса уни форсийдан ўзбек тилига назмий услубда таржима қилган эди.

Шарқшунос олим Маҳмуд Ҳасаний ва Дилора Ражабовалар томонидан тайёрланган «Рисолаи Волидиййа» нинг ўзбекча нашри аввало ЎзРФА Шарқшунослик институтидаги муҳим манбаларни ўрганиш борасидаги навбатдаги қадамлардан бири бўлса, иккинчидан, Хожа Аҳрори Валий таваллудининг 600 йиллигига муносиб тўхфа бўлади.

Баҳром АБДУҲАЛИМОВ,
ЎзРФА Шарқшунослик
институти директори,
тарих фанлари доктори

«РИСОЛАИ ВОЛИДИЙҲА» ВА УНИНГ МУАЛЛИФИ ҲАҚИДА

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрори (Хожа Аҳрори Валий, 1404-1490) ўз даврининг йирик олими ва шайхи, Марказий Осиё маданияти тарихида чуқур из қолдирган зотлардан биридир. У ўзининг шахсий пулига халқ учун кўплаб мадраса, ҳаммом, ариқ ва йўллар қурдирган, талабаларни маблағ билан таъминлаб турган, мамлакатда халқнинг тинчлиги учун жон куйдириб, подшоҳларни ўзаро яраштириб, инсофга келтириб турган олижаноб зот эди.

ЎзР ФА Шарқшунослик институтида сақланаётган «Мажмуан муросалот» (Ёзишмалар тўплами)дан маълум бўлишича, Хожа Аҳрори Валий Абдурахмон Жомийга хат йўллаб, Алишер Навоийни вазирлик мансабидан кетмасликка ундашни буюради. Навоийнинг ўзига ҳам хат ёзиб, сизнинг мансабда туришингиз, мусулмонларнинг тинч бўлишига сабаб бўлади, дейди. Жомий ва Навоий Хожа Аҳрори Валийни ўз пирлари қаторида ҳисоблаб, унга атаб ажойиб сатрлар битганлар.

Ўз даврининг сиёсий, ижтимоий ва маданий ҳаётида ибратли ишларни амалга оширган Хожа Аҳрори Валийни собиқ Иттифоқ даврида беҳуда қораланди ва ерга урилди. Истиқлолимиз туфайли ҳақиқат қарор топди. Ҳозирги кунда Хожа Аҳрори Валий ҳақида рисолалар, мақолалар эълон қилинмоқда. Телевидение ва радио орқали кўрсатув ва эшиттиришлар амалга оширилмоқда.¹

Хожа Аҳрори Валий нақшбандия тариқатини ривожлантиришга катта ҳисса қўшиб, уни юқори босқичга олиб чиқди. У оғзаки тарғиботчигина бўлиб қолмай, балки бу соҳада бир қанча муҳим асарларнинг муаллифи ҳамдир. Ҳали кўпчиликка маълум бўлмаган ва ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг Кўлёзмалар ҳазинасида сақланаётган бу асарлар ҳақида маълумот бериб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

1. Рисолаи ҳавроййа (Ҳурлар ҳақида рисола). Бу асар машҳур мутасаввиф шайх Абу Саъид Абул Хайрнинг (ваф. 444/1048) тасаввуф намояндалари орасида кенг тарқалган бир рубойиси-

¹ Хожа Аҳрори Валий ҳақида қаранг: З.Қутибоев. Хожа Аҳрори Валий. Тошкент «Фан» - 1996. Б.Валихўжаев. Хожа Аҳрори тарихи. Тошкент «Ёзувчи» - 1993. А.Ўринбоев. Хожа Аҳрори. «Буюк сиймолар, алломалар» тўпламида. А.Қодирий номли Халқ мероси нашриёти. Тошкент - 1996, 51-бет.

нинг шарҳига бағишланган. Ш.Бобохонов ва А.Мансур «Нақшбандиййа тариқатига оид қўлёзма асарлар фиҳристи» китобида мазкур рубойини таржимаси билан бирга келтирадилар. Рубой қуйидагича:

*Ҳавро ба назораи нигорам саф зад,
Ризвон зи таажжуб кафи худ бар каф зад.
Он холи сияҳ бар он рухон мутраф зад,
Абдол зи бийм чанг дар Мусҳаф зад.¹*

Бу асар муқаддимасидан маълум бўлишича, Хожа Аҳрори Валийгача кўп олимлар бу рубойга шарҳ ёзганлар. Бироқ бу шарҳлар Хожа Аҳрори Валийни қониқтирмаган ва уни шарҳлашга бел боғлаган. Мазкур асарнинг 5 та қўлёзма нусхаси Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда.

2. Рисолаи волидиййа (Отага аталган рисола). Хожа Аҳрори Валий бу рисолани ўз отасининг илтимоси билан ёзган бўлиб, унда нақшбандия тариқатининг асослари ўз баёнини топган. Бу асарни Заҳриддин Муҳаммад Бобур ўзбек тилига шеърӣ таржима қилган. Асарнинг тўртта қўлёзма нусхаси ЎЗР ФА Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда.

3. Фақарот ул-орифийн (Маърифат аҳли ҳаётидан лавҳалар). Бу асар «Фақароти Аҳрориййа» ҳам дейилади. Асар ҳажм жиҳатидан Хожа Аҳрори Валийнинг бошқа асарларига нисбатан анчагина каттадир. Унинг 6 та қўлёзма нусхаси Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда.

4. Анфоси нафиса (Дурдона сўзлар). Бу асарнинг қўлёзма нусхаси ЎЗР ФА Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида мавжуд эмас. Ҳиндистонда нашр этилган тошбосма асарда кўпгина машойихларнинг асарлари қаторида келтирилган.

Хожа Аҳрори Валийнинг «Волидиййа» асари тасаввуф аҳли орасида асрлардан буён машҳур бўлиб келса-да, бироқ ўзбек тилига таржима қилинган эмас. Мазкур таржима бу йўлдаги биринчи уринишдир.

*Маҳмуд ҲАСАНИЙ,
Дилора РАЖАБОВА*

¹ Ш.Бобохонов, А.Мансур. Нақшбандиййа тариқатига оид қўлёзма асарлар фиҳристи. «Мовароуннаҳр» нашриёти. Тошкент - 1993, 22-бет.

ХОЖА УБАЙДУЛЛОҲ АҲРОР

РИСОЛАИ ВОЛИДИЙӢА (ОТАГА АТАЛГАН РИСОЛА)

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РОҲИЙМ

Ўзининг зоти ва улуғворлиги билан ягона бўлган ҳамда сифатлари ва исмлари билан танҳо бўлган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин. Ва саловотлар бўлсин шундай Зот, яъни Муҳаммад алайҳис саломгаким, уни фанога етказгандан сўнг, барча сифатлари билан унга тажаллий қилди ва умматнинг барча тоифаларини мукамал қилиш ва барча халойиқни ҳикмат билан ораста қилиши учун унга мукамал ҳикматларни ато қилди. Яна унинг оиласи ва дўстларига ҳам саловотлар бўлсинки, улар Унинг боқий жамоли чеҳрасидан пардаларни кўтардилар.

Шундан сўнг, (маълум бўлсинки), бу мухтасар (рисола)нинг ёзилиш сабаби шу эдики, бу фақир (яъни Хожа Убайдуллоҳ Аҳро-р)нинг отаси, Аллоҳ унинг ва бизнинг амалларимизни қабул қилсин, менга нисбатан бўлган ишончи туфайли бу фақирга амр қилиб: «Бизга авлиёларнинг сўзларидан бир нарсa ёзиб бергинки, унга амал қилиш ўқиш ва далиллар билан ҳосил бўлмайдиган улуғ мақомотларга етишиш ва ҳақиқий илмларни ҳосил қилишга сабаб бўлсин. Чунончи, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Қолан-Набиййу алайҳис салому ман амила бима алима варасаҳуллоҳу илма мо лам йаълам».¹

Бу фақир бу амрга бўйсунганини ўзига вожиб деб билди. Чунки Ҳазрати Парвардигорга адабда бўлиш шуни тақозо қилади. Зероки Ҳақ таъолонинг бу фақирга илтифоти аввало уларнинг, (яъни ота)нинг воситаси туфайлидир.

Баъзи (олим)ларнинг адаб таҳқиқи ҳақида айтишларича, Ҳазрати Парвардигорга нисбатан бўлган адаб шундайки, кимки Парвардигорнинг кўмагини қабул қилган бўлса, бу кўмак таъсири туфайли у (ота)нинг таъзимини вожиб деб билади. Чунки бу таъзим ҳам: «Ва илайҳи туржаъ ул-умур»² ҳукми бўйича ул Ҳазрат (яъни ота)га тегишлидир.

¹ Пайгамбар алайҳис салом айтдилар: «Кимки билганига амал қилса, Аллоҳу таъоло билмаган илмини ҳам билдиради».

² Ва барча ишлар Унга қайтарилур.

Бу мухтасар (рисола)да маърифатнинг ҳосил бўлишига сабаб бўладиган нарсалар зикр қилинди. Бу мухтасар (рисола)га назар қилувчилардан илтимос шуки, муаллифни ўртада кўрмасинлар ва қалам котибнинг қўлида бўлганидек, уни ҳам Ҳақ таъолонинг тасарруф қўлида деб билсинлар. Уни орада кўрмасалар, ўзларини бир тоифа қаторида кўрадиларки, бу тоифанинг илмлари Ҳақ таъолодан бевосита ҳосил бўлган бўлади. Чунки мажозий вужуд улар учун йўқ ҳукмидадир. Чунончи, баъзи орифлар илм аҳли бўлган доноларга хитобан айтадилар: «Сизлар расмий (диний ва дунёвий) ўлик илмларингизни ўликлардан олгансизлар. Биз эса илмларимизни ўлмайдиган доимо тирик Зот, яъни Аллоҳдан олганмиз. Кимки илмни Ундан ўзгадан олган бўлса, унинг ҳукми бизнинг назаримизда ҳеч нарса ҳукмидадир. Ориф учун, албатта, Аллоҳдан ўзга кўмакдош йўқ. Аллоҳдан кўмак тилайман ва Унга таваккул қиламан. Аллоҳдан ўзга куч ва қудрат йўқ».

«Қолаллоҳу таъоло: «Мо халақтул жинна ва инса илла лийъабудуни».¹ Муфасирларнинг² айтишларича, оятдаги ибодатдан мурод маърифатдир, чунки ибодат зоҳирий амалларга тааллуқлидир. Аммо уни зоҳирга таъйин қилинса, тўғри бўлмайди, чунки хилқат (яратиш)дан мурод фақат зоҳир амаллар эмас, балки зоҳирий амаллар маърифатга тобеъдир ва мақсуд аслида шудир. Баъзи сўфийлар «лийъабудуни» (сўзи)ни ўз асл маъносида қолдирганлар, чунки уларнинг назарларида ибодат зоҳир амаллар ва ботин амалларни ўз ичига олувчидир. Маърифат эса фақат ботиний амал бўлиб, бундай таъвилга муҳтож эмас.

Барча ҳақиқатни таҳқиқ қилувчилар шундай фикрда яқдилдиларки, маърифат Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга тобеъликсиз ҳосил бўлмайди ва тобеъ бўлиш эса тобеъ бўлиш зарур бўлган нарсани билишга боғлиқдир. Бас, Пайғамбар алайҳис саломнинг сўзи, феъли ва ҳоли бор. Унинг сўзи тилга боғлиқ, феъли зоҳирга боғлиқ, ҳоли эса ботинга боғлиқ.

Сўзда Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга тобеъ бўлиш шундайки, сўзда Унинг шариятига хилоф нима нарса бўлса, уни айтмайди, масалан, гийбат, ёлғон ҳамда бирорта мусулмонга азият берувчи сўз ва бошқалар. Борди-ю, бирор сўз айтса, бу сўз

¹ Ва-з-Зориёт, 56-оят: «Жинларни ва одамларни Ўзимга ибодат қилиш учун яратдим».

² Муфассир - Қуръон оятларини тафсир қилувчи киши.

унинг қалбини нурли қиладиган бўлсин, масалан, Қуръон ўқиш, ҳазрати Рисолат саллаллоҳу алайҳи ва саллам таъйин қилган маъсура дуолар,¹ Аллоҳ бандаларини Унинг шариатга тобеъ қилиш учун айтилган тарғиб сўзлари. Қуръон ва дуоларни ўқишда шундай йўл тутсинки, унинг тили дилидаги нарсани изҳор қилсин, борди-ю шундай бўлмаса, бу ёлгон гувоҳликдир. Агар Қуръон ўқишда саводи йўқ бўлса, кўнглида бу Аллоҳ азза ва жалланинг каломи деб эътиқод қилсин ва тўлиқ таъзим билан ўқишга киришсин.

Феълда Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга тобеълик шундайки, зоҳирини шариат билан музайян қилсин, суннат ва одобларни тарк этмасин, уни қанчалик тарк этса, шунча нуқсон пайдо бўлади. Қўли ва бошқа аъзолари билан мўъмин биродарлар нимага муҳтож бўлса, шу соҳада ёрдам беришнинг барчаси, хусусан, таважжуҳи Жаноби Ҳақ таъолога бўлган тоифага ёрдам бериш нур ва сафодир. Чунки Ҳазрати Ҳақ уларни ўз муҳаббати учун яратгандир. Ва уларни дўст тутсинки, уларнинг диққати ҳамиша жаноби Ҳаққа қаратилгандир. Чунки уларнинг қалблари Унинг жамолини кўрсатувчи ойнадир. Башариятлик сабабли уларда ейиш, ичиш, манзил ва либосга диққатлари жалб бўлса, бу пайтда шу нарсаларга боғлиқлик миқдорига қараб, уларнинг дил ойналарида губор пайдо бўлади ва губорнинг миқдорига мувофиқ ўшал жамолни мушоҳадасидан узоққа тушадилар. Ҳар бир соҳиб давлатга Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло тавфиқ бериб, уларнинг эҳтиёжларини қондирса, уларга бу зотларнинг маънавий олаmidан насибалар етади. Чунки улар муҳтож бўлган нарса қўлларига етса уларнинг диллари яна ўз ҳолига қайтади. Шундай қилиб, гўё у киши бу зотларнинг диққатини яна Ҳаққа қайтарган бўлади. Бу сўзнинг янада яхшироқ таърифи шуки, муҳтож бўлган бундай зотнинг ҳожатини чиқарган киши Аллоҳнинг ал-Кофий исми таъсирига етишган бўлади. Бироқ, шарти шуки, бу сифатнинг содир бўлиши учун шукр қилувчи бўлиши керак, чунки шукр бу ҳолда ўзини ўртада кўрмаганликка далилдир. Ҳадисда ҳам келганки, ҳар ким Илоҳий хулқлардан бири билан хулқланган бўлса, дўзах оловининг у киши билан иши йўқ.

¹ Адбийан маъсура - Расул алайҳис салом ва саҳобалар ўқиган ва тайин қилган дуолар.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ботинида нафс, дил, сир ва бошқа мартабалар бўлиб, бу мартабалардан ҳар бир мартабага Ҳазрати Ҳақ бир камол ато қилгандир. Шу мартабага етишишда ва Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга тобеъ бўлишда модомики, қайси нарсага тобеъ бўлиш кераклигина билмаса, бу мартабалар ҳосил бўлмайди. Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг маънавий мартабаларини тўлиқ билишга анбиёлар ва авлиёлардан ҳеч бири қодир бўлмаса-да, бироқ ҳар бир кишида тобеълик миқдорига мувофиқ Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам камолотидан насиба бордир.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг нафс мартабасига тобеълик — ҳавоий нафсга қаршилик қилиш ва шариатга хилоф нарсаларга майл қилишдан ўзни тийишдир. Агар бу ишда давом этса тобеъ бўлган нафс Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг нафсига муносабат ҳосил қилади. Ва муносабат миқдорига мувофиқ тобеъ нафс Унинг нафс сифатларини ўзи томон тортади, чунончи, пилик дуд (куя)га эга бўлади, дуд орқали эса оташга муносабат ҳосил қилади ва бу муносабат туфайли оловни ўзига тортади. Унинг сифатларидан ўзига қанча миқдор тортса, шунча миқдор тақлид даражасидан тараққий топади. Шу қиёсда ҳар бир мартабага тобеъ бўлса, тобеълик миқдорича ўша мартабага муносабат ҳосил бўлаверади. Ва шу мартабага нисбатан бўлган муносабати миқдорига қараб шу мартабанинг камолотидан унга насиба етишади. Агар тобеълик камолга етса: «Қул ин кунтум туҳиббуналлоҳа фаттабиъуний йуҳиббикумуллоҳу»¹ оятининг ҳукми бўйича Ҳазрати Ҳақ уни дўст тутади ва ўз сирларига маҳрам қилади. Дарҳақиқат, бу дўстлик Ҳазрати Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва салламга оиддир, чунки Ҳақ таъолонинг бу бандани дўст тутиши шу банданинг Набий сифатлари билан безаниши туфайлидир. Унинг сифатлари билан безаниши эса Аллоҳнинг фазлу карами туфайли бўлиб, агар сен яхшилаб қарасанг, Ҳазрати Ҳақ жалла ва ало бу мартабаларнинг ҳар бир мартабасида Ўзидан ўзгани дўст тутмагандир.

¹ Оли Имрон, 31-оят: «Айтингки, эй инсонлар, сизлар Аллоҳу таъолони севсангизлар, менга тобеъ бўлингларки, Аллоҳу таъоло сизларни ҳам дўст тутади».

*Йўҳиббуҳум ва йўҳиббунаҳу¹ чи иқрор аст,
Ба зери парда магар хешро харидор аст.
(«У уларни севади ва улар Уни севади» калимаси
қандай иқрордир?
Парда остида наҳотки Ўзига харидор бўлса!)*

Чунки соҳибжамол кишининг ойнани дўст тутиши ойна бўлгани учун эмас, балки унда ўзини мушоҳада қилгани учундир. Демак, аслида У ўзини дўст тутганидир.

Ҳазрати Ҳақ таъоло анбиё ва авлиёларнинг вужуд ойналаринда уларнинг истеъдодларининг миқдорича зоти ва сифоти билан тажаллий қилгандир. Тажаллийёт асарларининг зуҳур қилиши ҳар бир ойнанинг истеъдодига мувофиқ кўпроқ бўлади. Шу сабабли баъзи анбиёдан баъзисининг фазилати ортиқ бўлади. «Ва лақаад фаззална баъза-н-набиййина ала баъзин»² ояти мана шу фазилатга ишорадир. Муҳаммад Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг истеъдод ойнаси барча набийлардан мукамал бўлгани учун Зот, исмлар ва сифатларнинг тажаллийёт асарларининг зуҳури барча набийларникидан мукамалроқ зоҳир бўлди. Набийнинг умматлари учун тобеълик туфайли бошқа умматларга нисбатан ортиқроқ насиба бўлиб, «Кунтум хайра умматин»³ хильатини уларга кийдирганлар. Шунинг учун ҳам Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрдилар: «Ва лақаад таманна исна ашара набиййан аннаҳум кону мин умматий».⁴ Чунки бу набийлар Унинг, яъни Муҳаммад алайҳи саломнинг барчадан комилроқ экани ва бошқаларда йўқ камол Унда мавжудлигини билган эдилар. Ва яна бу камолнинг ҳосил бўлиши Унга тобеъ бўлишда эканини билган эдилар. Уларнинг улуғ ҳимматлари бундай камол уларда ҳам бўлишини тақозо қилди.

Демак, маълум бўлдики, Ҳазрати Рисолат саллаллоҳу алайҳи ва салламга тобеъ бўлмай, улуғ мартабалардан бирор-

¹ Ал-Монда, 34-оят: «Эй мўъминлар, сизлардан кимки ўз динидан қайтса, тез кунда Аллоҳу таъоло шундай қавми пайдо қилурки, уларни Аллоҳу таъоло дўст тутати ва улар Аллоҳу таъолони дўст тутати».

² Ал-Исро, 55-оят: «Дарҳақиқат баъзи пайғамбарларни баъзисидан ортиқ қилдик».

³ Оли Имрон, 110-оят: «(Эй мусулмонлар, сизлар инсонларнинг ҳидоятлари учун юборилган) жамоанинг ниҳоятда яхшисидурсизлар».

⁴ Ва батаҳқиқ ўн иккита набий менинг умматимдан бўлишни орзу қилдилар.

та мартабага етиб бўлмайди. Бас, билмоқ керакки, Унга мукамал тобеъ бўлиш дилни Ҳақдан ўзгага боғлиқ бўлмаслигидадир. Алойиқ ва авойиқдан¹ бутунлай узилиш муҳаббатсиз ҳосил бўлмайди. Гарчи муҳаббат Аллоҳнинг атоси бўлса-да, бироқ бу атонинг зоҳир бўлиши даражама-даража шароитга қараб ҳосил бўлади. Бунинг сармоясига эса дилни Ундан бошқа нарсалардан холий қилишдир. Бунинг эса йўли бор ва у шундайки, аввало маҳбубнинг номи тилга олинади ва дилда бу Унинг номи экани ҳақида фикр қилади. Бу шундай бўлиши керакки, ҳеч вақт бу ҳолдан гофил бўлмаслиги лозим. Охири шу ҳолга етсинки, унинг дилида нафс ҳадиси (сўзлари) ўрнига шу фикр ҳоким бўлсин. Агар бу ҳолга етса, буни асло тарк қилмасин ва бунга доимий машғул бўлсин, охири шу ҳолга етадики, бу фикрдан қалбида лаззат ҳосил бўлади. Унинг дили бошқа барча лаззатлардан кесилиб, то шу лаззат қолмагунча бу ишга доимийлик кўрсатсин. Шунда дилнинг боғлиқлиги Ундан ўзга нарсага бўлмайди ва ҳамма вақт дили Унга машғул бўлади. Чунончи у кўнглини мажбуран бошқа нарсанинг муҳаббатига қаратмоқчи бўлса, бунинг уддасидан чиқмайди. Шу пайтда унга муколама (ўзаро сўзлашув) ва муножот (сирлашув) муяссар бўлади. Чунончи, агар сўзласа, У билан сўзлашади, ҳар бир нарсага назар солса, гўё Уни кўради. Назм:

*Аз баски ду дийда дар хаёлот дорам,
Дар ҳар чи назар кунам ту мепиндорам.*

Мазмуни:

*Икки кўзим Сенинг хаёлингда бўлгани учун,
Нимага қарасам, уни Сен деб ўйлайман.*

Бу мартабада унинг учун ғойиб бўлмайдиган ҳузур ҳосил бўлади ва унинг дил кўзига Унинг жамолидан то жамолини кўра олсин учун нур ато бўлади. Уни эшита олиш учун бир қулоқ ато қилади, сирлашиш учун бир тил ато қилади. Шу ҳолга етганда зоҳирий машғулотларга маънавий алоқалар тўсқинлик қилмайди. Чунки ботинда Ҳақ субҳонаҳуга етишиб, мушоҳада ва муножотда у билан, зоҳирда эса халқ билан бўла-

¹ Алойиқ - кўнглида бирор нарсага боғланиш, алоқа пайдо қилиш. Авойиқ - тўсиқ, халақит берадиган нарсалар.

ди. Ва соликнинг балоғати шунга ишоратки, чунончи Робиъа разийаллоҳу анҳо айтади:

*Инний жаъалтука фи-л-фуводи муҳаддасий,
Ва абаҳту жисмий ти ман арода жулусий.
Фа-л-жисму минний ли-л-жалиси мувонисун,
Ва ҳабибу қалбий фи-л-фуводи анисий.*

Мазмуни:

*Сени юрагимда суҳбатдошимга айлантирдим,
Жисмимни эса мен билан суҳбатдош бўлишни
хоҳловчига қўйдим.*

*Демак, жисмим суҳбатдош учун улфат,
Қалбим маҳбуби эса дилимга улфатдир.*

*Аз дарун шав ошинову в-аз дарун бегонаваш,
Инчунин зебо равиш кам мебувад андар жаҳон.*

Мазмуни:

*Ичдан дўст бўл, ташдан бегона,
Бундай йўл жаҳонда кам бўлади.*

Ҳар бир соҳиб давлат учун Ҳақ субҳонаҳуға бундай алоқа ҳосил бўлиб, руҳи баданидан жудо бўлгач, ҳеч бир монеликсиз итгисол (етишиш) ҳосил бўлади, чунки дил доимий тирикка айланади. Гарчи унга висол ҳосил бўлса-да, бироқ башарият тақозоси бўйича, гоҳ-гоҳ бир нозик парда унинг дилида пайдо бўлади. Руҳ бадандан ажралгач, башарият сабабли юз берган парда йўқ бўлади. Демак, руҳ бадандан жудо бўлгач, тўсиқсиз итгисол (етишиш) ҳосил бўлади. Бунинг учун бир мисол бор ва у шундайки, агар бирорта кишини бир соҳибжамолга ошиқ қилмоқчи бўлсалар, бунинг йўли шуки, унга: «Фалон шаҳарда ёки фалон маҳаллада ундоғу бундоғ соҳибжамол бор, уни севишинг керак, чунки у билан дўстликда кўп лаззатлар мавжуд» дейдилар.

Бу сўзни эшитиши биланоқ унда севишга майл пайдо бўлади. Чунки одам лаззат мавжуд бўлган бирор нарсани севишга мажбурдир. Бироқ у ўша нарсани қандай севиш йўлини билмайди. Бунинг йўли шундай, унга айтилади: «Дўстлашиш қуйидагича бўлади: унинг номини кўп такрорлайсан, дилни ундан ўзга нарсага машғул қилмайсан». Агар шундай қилса, унга нисбатан майл ҳосил бўлади. Шу сифатда давом эттирса унинг майли янада зиёда бўлади ва бу майлдан лаззат ҳосил бўлади. Лаззат ҳосил

бўлганда эса унинг майли янада ошади. Агар бу алоқани қўлдан бермаса, инон-ихтиёри қўлдан кетади, хоҳласа ҳам, хоҳламаса ҳам, уни севишга мажбур бўлади. Шу ерга етгач, шундай ҳол пайдо бўладики, дили тўлиғича уни дўст тутади ва ўзга нарсанинг фикри асло қолмайди. Маҳбубга машғулликнинг ҳаддан ташқарилиги сабабли энди маҳбубнинг номини ҳам унутади. Бу пайтда муҳаббат салтанати уни бутундай истило қилади. Муҳиб (севувчи) ва маҳбуб (севилган)нинг ҳар иккови ҳақиқий ваҳдат рангида зоҳир бўлади.

Муҳаббат Унинг номини такрорлашдан ҳосил бўлар экан, энди билгинки, зикрларнинг афзали «ло илоҳа иллаллоҳ»дир. Чунки бу калима нафй (инкор) ва исботдан иборатдир. Бандада ҳосил бўлган ҳижоб олам сувратларининг дилда нақш топиши сабаблидир ва бу нақшда ғайрининг исботи ва Ҳақнинг инкори мавжуд. Демак ҳижобни йўқ қилмай туриб (Аллоҳ)га яқинлик ҳосил бўлмайди. Бу шундайки, Ҳақни исбот ва ғайрини инкор қиласан, бу эса, айтилгандек, зикр қилишдир.

Демак, агар бошловчи киши бунга машғул бўлишни хоҳласа, ҳою ҳавасларни қисқартириши ва ўз ҳаётини охирги нафасда деб билиши керак. Ўзининг охирги нафаси бўлган шу нафасда «ло илоҳа иллаллоҳ» зикрига қуйидагича машғул бўлади: «ло илоҳа»да ғайри Ҳақ бўлган ҳар қандай нарсани дилидан чиқаради ва «иллаллоҳ»да Ҳақ азза ва жаллани маъбуд ва маҳбуб сифатида мулоҳаза қилади. Чунончи, ҳар мартаба «ло илоҳа иллаллоҳ» деганда қалбида: «Нест ҳеч маъбуде магар Ҳақ» (Ҳақдан ўзга ҳеч маъбуд йўқ) дейди. Бунга шундай машғул бўлсинки, асло тарк қилмасин ва барча ҳолатда шунга машғул бўлсин. Борди-ю агар ғофил бўлган бўлса, чунончи бир одам қимматбаҳо дурини йўқотиб қўйиб, ногоҳ ёдига тушса, қандай ҳолатга тушганидек, унда ҳам шундай ҳолат бўлсин. Шундай ҳолга тушиши унинг дили зикрдан таъсир олаётганига далил бўлади.

Агар буни давом эттираверса, шу даражага етадики, ўзи тарк қилса ҳам, дили давом эттираверади. Бунга мағрурланмаслик керак ва Ҳақ ёди бошқа барча нарсалардан ғолиб бўладиган даражага етгунча давом этавериш керак. Шундай давом эттираверса, шу даражага етадики, дили тўлиқ Ҳақ субҳонаҳуга машғул бўлади. Шундай вақт бўладики, муҳаббат султони унинг дилини истило қилиб, дилни бошқа нарсанинг муҳаббатидан холий қилади. Бу пайтда унинг дилида бошқа нарсага боғлиқлик

қолмайди ва фақат Ҳаққа боғлиқ бўлиб қолади. Сўз айтса У билан айтишади, нимага назар қилса, У деб ўйлайди. Зероки, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло дилни шундай яратганки, у ҳеч қачон бирор нарсага боғлиқсиз турмайди. Унинг бошқа нарсага боғлиқлиги тамом бўлгач, энди унинг боғлиқлиги Ҳаққа бўлади. Хоҳласа ҳам, хоҳламаса ҳам унинг дили доим сўзловчи, эшитувчи ва кўрувчи бўлади. Унинг сўзлаши, эшитиши ва кўриши бошқа нарсалардан узилади. Ҳар доим У билан сўзлашади, Ундан эшитади, Уни кўради, оҳиста Ҳақ билан муножот (сирлашув) мартабасига етади. Бу мартабада зикр дилнинг асл сифатига айланади. Ҳарф ва овоздан озод бўлган зикр ҳақиқати дил жавҳари билан бирлик ҳосил қилади ва дилнинг ҳаммасини дўст эгаллайди.

Дилнинг ҳаммасини дўст эгаллайди билан дилни дўстнинг ёди эгаллайди дейишнинг орасидаги фарқ шуки, дилнинг ҳаммасини дўст эгалласа муҳаббат натижаси ҳаддан ортиқ бўлади ва буни ишқ деб атайдилар. Шу жойдан аста тараққий қила борадики, зокир (зикр айтувчи)нинг мавҳум борлиги мазкур (зикр этилаётган)нинг ҳақиқий борлиги ичида йўқ бўлади. Шу жойда зикр айтувчи зикр этилаётганнинг айни ўзига айланади ва зокирийят (зикр айтишлик) мазкуриййат (зикр айтилишлик)ка ўзгаради. Ва «ло йазкуруллоҳа иллаллоҳ» (Аллоҳни Аллоҳсиз зикр этмайди) калимасининг асл ҳақиқати ошкор бўлади.

Ўзининг мавҳум борлигини йўқ кўргач, барча ашёларни ҳам йўқ ҳолда кўради. Шу ерда «Куллу шайъин ҳоликун илла ва-жҳаҳу»¹ нинг сирри аён бўлади ва «ли мани-л-мулку-л-явма лиллаҳил Воҳиди-л-Қаҳҳор»² жамоли чеҳрадан ниқоб кўтаради.

Тобъелик бу улуғ мартабанинг ҳосил бўлиш сабаби экани маълум бўлгач, демак, бошловчи бундай саодат унга тез ёр бўлишини хоҳласа, суҳбатдошликни шундай тоифа билан қилмоқ керакки, уларнинг зоҳири Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шариатига мувофиқ ва ботинлари тобъелик туфайли айтиб ўтилган мартабаларда камолотга етишган бўлиши лозим. Чунки Ҳақ жалла жалолуҳу дилни шундай яратганки, одам ким билан суҳбатдош бўлса, ўша одамнинг суҳбатидан таъсир олади. Бу нарса барча одамга маълумки, агар киши мотамзада одам-

¹ Ал-Қасас, 88-оят: «Унинг зотидан бошқа барча нарса йўқ бўлувчидир».

² Ал-Мўъмин, 16-оят: «Бугун ҳукумат кимнинг ихтиёридадир? Ёлғиз ва голиб Худо ихтиёридадир!»

нинг олдида ўтирса у ҳам ғамгин бўлади. Агар шодлиги ғолиб одамнинг олдида ўтирса унда ҳам шодликнинг ғолиб сифати юз беради. Агар шу икки сифатли одамларнинг ҳар бири билан ўтиришни давом эттирса, унда ҳам шу икки ғолиб сифат пайдо бўлади ва бу дилнинг комиллик қобилияти туфайлидир. Агар унда бу қобилият бўлмаганда эди, камолотларни ҳосил қилиши мумкин бўлмас эди.

Демак, шунга ўхшаш, ҳар қандай киши бундай тоифа билан суҳбатдошлик қилса, уларнинг ботинидан унинг ботини таъсирланади ва унда Ҳаққа мойиллик пайдо бўлади. Мойиллиликка яраша мосиво (ўзга нарса)дан узилиш юз беради. Узилишга яраша унинг майли зиёда бўлади. Узилиш олдида майлнинг ошиши ва майл олдида узилишнинг кўпайиши билан шу даражага етадики, унда (ўзга нарсага) ҳеч қандай алоқа қолмайди. Шунда тўлиғича Ҳақ субҳонаҳуга юз тутган бўлади. Шундай кишилар ҳам бўладик, бу тоифанинг битта суҳбатида, балки бир лаҳзанинг ўзида уларнинг ботини ғайридан бутунлай узилиш ҳосил қилади. Унинг ботини ғайридан бутунлай узилганда эса тўлиғича Ҳаққа юзланади. Мартабалардан бўлган бир мартабада Ҳаққа етишишга мана бу байт ишоратдир.

*Он ки ба Табриз дид як назари Шамси дин,
Таъна занад бар даҳа, сухра кунад бар чилла.
(Табризда Шамсуддиннинг бир назарини топган одам,
Даҳага таъна уради, чиллани масҳара қилади)¹*

Бироқ бу ишда сабот ва чидамга эга бўлиш мушкул ишдир. Баъзи машойихларнинг айтишича, Ҳаққа етишиш осон, бироқ чидаш қийин. Чунки одам қачонки ботинини ўзга нарсалардан холий қилсагина Ҳаққа етишиш ҳосил бўлади. Чунончи, айтиб ўтилганидек, дил бирор нарсага боғлиқсиз туролмайди. Гоҳида бу ҳолда кучли диққатнинг камлиги ҳамда истеъдоднинг заифлигидан висолга етишиш юз бермайди. Гоҳида истеъдод қуввати ва сабот туфайли етишиш юз беради. Бунга тааллуқли нарса эса зоҳирда ва ботинда пир билан доимий суҳбатда бўлиш ва пирга нисбатан одоб сақлашдир. Агар одоблардан бўлган бир

¹ Даҳа - покланиш учун амалга ошириладиган узлатда ўтириш кунлик узлат. Чилла ҳам руҳий покланиш учун қирқ кун узлатда ўтириш. Демак Шамсуддиннинг бир назарини топган одам даҳа ва чилласиз камолга етади.

одобни тарк этса, бу сабабли пирнинг кўнглидан узоқ тушади ва унда (авлиёлик) ҳоли қолмайди. Чунки бу ҳол унинг дилига робита (қалбий алоқа) орқали пир дилидан оқиб кирган эди. Робита қолмагач, ҳол ҳам қолмайди. Кўп кишиларга бу тоифанинг суҳбатидан завқ ҳосил бўлган эди, бу завқнинг қолмаганига сабаб шу эди.

*Беиноёти Ҳаққу хосони Ҳақ,
Гар малак бошад сиёҳатаи варақ.
(Ҳақнинг ва хос бандаларнинг марҳаматисиз,
Гарчи у фаришта бўлса ҳам, ҳаёт саҳифаси қора бўлади).*

Валлоҳу аълам ва лиллаҳи-л-ҳамд ва-л-минна.¹

¹ Аллоҳ билимдонроқ ва ҳамд ва шукрлар Унгадир.

МУНДАРИЖА

Баҳром Абдуҳалимов. Улуғ тўйга туҳфа	3
Маҳмуд Ҳасаний, Дилора Ражабова. «Рисолаи волидийа» ва унинг муаллифи ҳақида	5
Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор. Рисолаи волидийа (Отага аталган рисола)	7

Адабий-маърифий нашр

ХОЖА УБАЙДУЛЛОҲ АҲРОР

РИСОЛАИ ВОЛИДИЙӢА

(Отага аталган рисола)

Фос тилидан таржима

Муҳаррир Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ
Бадий муҳаррир Баҳриддин БОЗОРОВ
Тех.муҳаррир Вера ДЕМЧЕНКО
Мусаҳҳиҳ Мақсуда ХУДОЁРОВА
Компьютерда саҳифаловчи Екатерина НАЗАРОВА

ИБ № 3905

**Босишга 20.04.2004й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32.
Босма тобоғи 0,625. Шартли босма тобоғи 1,05. Адади 1000 нусха.
Баҳоси келишилган нархда. Буюртма № 120.**

**«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида тайёрланди.
«Ёшлар матбуоти» босмаҳонасида босилди.
700113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.**